

Anotacijos

Martynas Liudvikas Rėza, *Raštai*, t. 3: *Traktatai: filologija, teologija, filosofija*, sudarytoja Liucija Citavičiūtė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2018, 438 p., ISBN 978-609-425-236-5 (t. 3), ISBN 978-609-425-060-6 (bendras)

Pristatomas tomas yra antro Martyno Liudviko Rėzos *Raštų* tomo *Religijotyra: traktatai: krikščionybės istorija Lietuvoje ir Prūsijoje*, išėjusio 2013 metais, tęsa. Jame skelbiama 14 filologinio, teologinio ir filosofinio pobūdžio Rėzos darbų, traktatų.

Trečias tomas iš esmės išlaiko nusistovėjusią *Raštų* struktūrą: pirmame skyriuje „Straipsniai“ skelbiami tiriamieji darbai (p. 29–82), antrame „Rėzos traktatai“ – keturiolikos Rėzos veikalų vertimai (p. 83–216), trečiame „Fotokopijos“ – skelbiamų veikalų faksimilės (p. 217–420). Šiame tome dar pridėtas ketvirtas skyrius, kuriame spausdinami Martino Lebrechto de Wette'ės su Biblija susijusių Rėzos veikalų recenzijų vertimai (p. 421–431) ir perrašai (p. 432–436). Tomas baigiamas vokiškomis ir angliškais pirmo, antro ir trečio tomo santraukomis (p. 437–448), asmenvardžių (p. 449–453) ir vietovardžių (p. 454–455) rodyklėmis.

Trečiame tome publikuojami darbai – beveik nežinota ir netirta Rėzos kūrybinio palikimo dalis. Tai žanriniu požiūriu įvairialypiai tekstai: traktatai, disertacijos, biografistika, istoriografija, Rėzos parengta archyvinių dokumentų publikacija, Reformacijos jubiliejui skirta poema. Iki Liucijai Citavičiūtei imantis rėzaistikos tyrimų *de visu* iš šių šaltinių buvo žinomi tik du, saugomi Mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekoje Vilniuje. Kiti reti spaudiniai sudarytojos surankioti bibliotekose Berlyne, Tiubingene, Heidelberge, Leipcige.

Kadangi spaudiniuose autorius paprastai nebuvo nurodomas, sudarytojos tikrinta ir tvirtinta skelbiamų traktatų autorystė.

Rėzos kūriniai iš lotynų kalbos vertė Simona Jaskelevičiūtė, Rita Katinaitė, Sigitas Narbutas, Živilė Pabijutaitė, Nerija Putinaitė, Violeta Radvilienė, Viktorė Tamošaitytė, Eugenija Ulčinitė, Tomas Veteikis. Sudėtingais klausimais vertėjus konsultavo Ona Dilytė-Čiurinskienė (Daukšienė) ir Mintautas Čiurinskas. Eiliuotą tekstą iš vokiečių kalbos vertė Regina Koženiauskiene. Rėzos darbų citatas iš vokiškų šaltinių ir ketvirtame skyriuje įdėtas Wette'ės recenzijas vertė ir jų perrašus parengė Liucija Citavičiūtė.

Tome publikuojami du tiriamieji straipsniai. Nerijos Putinaitės studijoje „Rėzos filosofinė disertacija: tarp Kanto ir politikos“ (p. 29–62) dėmesio skiriama XVIII amžiaus pabaigos – XIX amžiaus pradžios politiniam idėjiniam kontekstui, analizuojama to meto Karaliaučiaus universitete susiklosčiusi akademinė konjunktūra, turėjusi įtakos tiek Kantui skelbiant savo veikalą *Religija vien tik proto ribose*, tiek Rėzai rašant kritinę jo analizę. Tiriant Rėzos idėjines nuostatas daroma išvada jį buvus „paradoksišią Apšvietos pabaigos asmenybę, siekusią pasaulėžiūrinių ir vertybinių nuostatų santarvės“. Šis siekis, anot autorės, lėmė Rėzos gebėjimą, sekant Apšvietos antropologinėms idėjoms apie žmogų ir tautą, peržengti savo luomo ribas ir atsigręžti į lietuviškąją prastuomenę. Kęstučio Daugirdo straipsnyje „Rėzos istorinė-kritinė hermeneutika, jos kontekstas ir konservatyvus profilis“ (p. 63–82) analizuojamos Rėzos disertacijose *Apie Kanto pasiūlytą moralinį Šventojo Rašto aiškinimą*, *Apie poetinį sakinių paralelizmą, esantį Naujojo Testamento knygoje* ir *Apie trijų pirmųjų Naujojo Testamento kanono Evangelijų ištakas ir kilmę* atsiskleidžiančios Biblijos hermeneutikos ypatybės. Anot straipsnio autoriaus, platus Rėzos apsiskaitymas ir gyvas mokslinis dialogas su to meto teologais lėmė jo hermeneutikos nevienalytiškumą ir fragmentiškumą. Toks darbų pobūdis neleidžia daryti sisteminių apibendrinimų, bet sudaro galimybes rekonstruoti XIX amžiaus hermeneutinių diskusijų įvairialypę sanklodą.

Antruoju ir trečiuoju Rėzos *Raštų* tomiais padėtas solidus pagrindas tolimesnėms šio iškilaus XIX amžiaus Karaliaučiaus universiteto teologo ir lietuvių kultūros veikėjo darbų filologinėms, filosofinėms ir teologinėms studijoms.

ŽAVINTA SIDABRAITĖ

Martynas Liudvikas Rėza, *Raštai*, t. 5: *Prūsijos lietuvių dainos*, sudarytoja ir vertėja Liucija Citavičiūtė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2018, 438 p. ISBN 978-609-425-243-3 (t. 5), ISBN 978-609-425-060-6 (bendras)

Šiame *Raštų* tome publikuojamas Martyno Liudviko Rėzos tautosakinių darbų palikimas ir jį įvairiais aspektais tiriantys straipsniai. Tomas formaliai suskirstytas į tris skyrius, tačiau iš esmės skyla į dvi savarankiškas dalis: 1) Rėzos dainologinių darbų tyrimas (pirmas knygos skyrius „Straipsniai“) ir 2) Rėzos palikimo publikacijos (antras ir trečias knygos skyriai: „Martyno Liudviko Rėzos dainologijos darbai“ ir „Fotokopijos“).

Skyriuje „Martyno Liudviko Rėzos dainologijos darbai“ publikuojami dviejų jo straipsnių naujai tomo parengėjos Liucijos Citavičiūtės atlikti vertimai – tai nedidelis pristatomojo pobūdžio tekstas „Daina“, pirmą kartą paskelbtas Rėzos poezijos rinkinyje *Prutena, oder Preussische Volkslieder und andere Vaterländische Dichtungen, von L. Rhesa* (1809); straipsnis „Apie lietuvių liaudies poeziją“, publikuotas žurnale *Beiträge zur Kunde Preußens* 1818 m. pirmo tomo 6 sąsiuvinyje; rinkinio *Dainos oder Litthauische Volkslieder* (1825) lietuviškų dainų tekstų perrašas (p. 109–174); taip pat iš naujo atlikti pastabų (p. 175–183) ir studijos „Lietuvių liaudies dainų tyrinėjimas“ (p. 183–198) vertimai. Trečiojoje dalyje sudėtos publikuojamų darbų fotokopijos: straipsnelio „Daina“ (p. 201–207), straipsnio „Apie lietuvių liaudies poeziją“ (p. 209–228) ir rinkinio *Dainos* (p. 229–425). Pastarojo faksimilė parengta iš egzemplioriaus, buvusio kritiškiausio Rėzos darbo skaitytojo ir vertintojo Georgo Heinricho Ferdinando Nesselmanno, vėliau kito Karaliaučiaus baltisto Adalberto Bezenbergerio nuosavybe. Egzempliorius, gausiai išmargintas dviejų asmenų rankraštiniais įrašais, saugomas Neringos muziejų fonduose.

Pirmą tomo dalį sudaro trys Rėzos dainologijos tyrimus įvairiais aspektais analizuojantys straipsniai – tai Liucijos Citavičiūtės „Prūsijos lietuvių dainų rinkimo, tyrimo ir publikavimo pradžia“ (p. 17–52), Bronės Stundžienės „Martyno Liudviko Rėzos dainynas ir jo šiuolaikinė recepcija“ (p. 53–76) ir Živilės Ramoškaitės „Martyno Liudviko Rėzos rinkinio melodijos: atsiradimo kontekstas ir ypatybės“ (p. 77–90). Citavičiūtės straipsnyje išsamiai aptariama Prūsijos lietuvių dainų rinkimo, publikavimo ir tyrimo istorija, pristatomos Rėzos talkininkų, dainų rinkėjų biogramos, apžvelgiamas rinkinio europinis

kontekstas ir daroma išvada, kad Rėzos išleistas lietuvių liaudies dainų rinkinys „parengimo, vertimo kokybe ir apimtimi neatsiliko nuo kitų to meto Europos tautų dainynų“ (p. 49). Bronė Stundžienė straipsnyje analizuoja Rėzos *Dainų* reikšmę ir vietą šiuolaikinėje lietuvių kultūroje. Anot mokslininkės, Rėzos pirmąją publikacija imtas formuoti romantizuotas liaudies dainų poietinis kanonas vertintas ir vertintinas nevienareikšmiškai, tačiau tai nemenkina ypatingos šios publikacijos reikšmės, kuri labiausiai atsiskleidžia vertinant ją viso lietuvių liaudies dainyno kontekste. Autorės teigimu, iki šiol aktualus išlieka preromantizmo dvasios persmelktas Rėzos liaudies dainų poetikos tyrimas, kuris liudija „ne tik liaudies dainų aukštą toną, bet ir paties lietuviško pasaulio harmoniją“. Živilė Ramoškaitė, analizuodama Rėzos pateikiamų liaudies melodijų užrašymo aplinkybes ir taikytus principus, siūlo publikaciją vertinti kritiškai. Anot autorės, tai, kad ne vienu atveju melodija pateikiama netiksliai, lėmė nepakankama užrašinėtojų kvalifikacija, išankstinis angažuotumas, preromantizmo idėjų nulemtas autorinis kišimasis užrašant melodiją bei kiti veiksniai. Vis dėlto Rėzos liaudies melodijų publikacija yra „svarbi ir istoriniu, ir kultūriniu-istoriniu požiūriu“.

Tomas baigiamas vokiška (p. 427–430) ir angliška (p. 431–433) santraukomis, asmenvardžių (p. 434–435) ir vietovardžių (p. 437–438) rodyklėmis.

Sudarytojos valia penktas Rėzos *Raštų* tomas dedikuotas Lietuvos valstybės atkūrimo šimtmečiui.

ŽAVINTA SIDABRAITĖ

Lituanistinio sąjūdžio XVIII amžiaus Prūsijoje atodangos, t. 2: Dokumentinis Milkų šeimos palikimas = Die Hintergründe der lituanistischen Bewegung im 18. Jahrhundert in Preussen, Bd. 2: Das dokumentarische Erbe der Familie Mielcke, parengė Birutė Triškaitė, Žavinta Sidabraitė = herausgegeben Birutė Triškaitė, Žavinta Sidabraitė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2019, 283 p. ISBN 978-609-425-263-1

Leidinyje skelbiamas Milkų šeimos narių dokumentinis palikimas – oficialūs raštai, prašymai, tarnybiniai pranešimai ir pan., išsiuntinėti Prūsijos Lietuvos valdžios institucijoms ir oficialiems asmenims 1723–1800 m. Publikacijai atrinkti dvidešimt aštuoni dokumentai, naujais faktais ir aspektais papildantys

žinias apie XVIII a. lituanistikai nusipelnusią šeimą¹ ir atskleidžiantys naujų socialinių ir kultūrinių aplinkybių, kurioms esant vystėsi lietuvių literatūra.

Dokumentai saugomi Prūsijos kultūros paveldo Slaptajame valstybiniame archyve Berlyne (*Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz*) ir Olštyno valstybiniame archyve (*Archiwum Państwowe w Olsztynie*). Jie parašyti vokiečių kalba ir čia publikuojami trimis formomis: faksimilės, perrašai su tekstologiniais komentarais ir vertimai su dalykiniais komentarais.

Autografų autoriai yra tėvas, motina ir trys sūnūs. Daugiausia skelbiama Mielkiemio kunigo Petro Gotlybo Milkaus (tėvo) dokumentų (11 vnt.). Jis siuntė prašymus Prūsijos vyriausybei Karaliaučiuje dėl paramos lietuvių kalbos besimokantiems teologijos studentams, pranešimus apie lietuviško giesmyno ir kitų lietuviškų knygų rengimą, Biblijos vertimą į lietuvių kalbą ir kitas aktualias problemas.

Pilkalnio kantorius Kristijonas Gotlybas Milkus laiškuose Karaliaučiaus karo ir domenų rūmams informavo apie paties rengiamas knygas: lietuvių-vokiečių žodyną ir gramatiką, lietuvišką postilę. Prašymai Rytų Prūsijos provincijos ministerijai, Tilžės burmistruui ir magistratui bei Įsruties teismo kolegijai, susiję su kantoriaus tarnyba, suteikia naujų biografinių žinių.

Ragainės superintendantas Danielius Frydrichas Milkus siuntė prašymus Prūsijos vyriausybei dėl Milkų parengtos pamokslų knygos platinimo lietuvių parapijose, vienalaikio vokiško ir lietuviško vadovėlio įvedimo kaimo mokyklose. Publikuojamas jo raštas-skundas Gumbinės probstui Karoliui Gotardui Keberui dėl karaliaus įsakų nevykusių vertimų į lietuvių kalbą. Tarnybiniuose pranešimuose pateikiama informacijos apie padėtį lietuvių bažnyčiose ir mokyklose.

Pilkalnio kunigo Teodoro Gabrieliaus Milkaus laiškuose – prašymai Prūsijos vyriausybei, skirti jam, dėstančiam lietuvių kalbą seminare, Išdo rūmų stipendiją bei skundai Įsruties teismo kolegijai dėl įvairių peripetijų, vykusių lietuvių bažnyčioje.

Šios šeimės motinos, Reginos Luizos Milkės prašymai Prūsijos vyriausybei ir Tilžės burmistruui atskleidžia faktą, kad Teodoras Gabrielius Milkus dalyvavo rengiant lietuvišką Bibliją (1755).

¹ Apie Milkų šeimą ir jų lituanistinius darbus žr. Žavinta Sidabraitė, *Kristijonas Gotlybas Milkus. Gyvenimas ir literatūrinė veikla*, Vilnius: LLTI, 2006; Birutė Triškaitė, „Milkų šeima XVII-XVIII a. Prūsijos Lietuvoje: genealogijos rekonstrukcija“, in: *Archivum Lithuanicum* 21, 2019, p. 73–126.

Dokumentinis Milkų palikimas (išskyrus vieną Petro Gotlybo Milkaus ir du Kristijono Gotlybo Milkaus raštus) skelbiamas pirmą kartą. Leidinio antraštė, turinys ir pratarmė pateikiami lietuvių ir vokiečių kalbomis.

LIUCIJA CITAVIČIŪTĖ

Grzegorz z Sambora, *Żywot świętego Stanisława Kostki, Polaka*, przełożyła Elwira Buszewicz, wstęp i opracowanie Elwira Buszewicz i Wojciech Ryczek, Kraków: Homini Tyniec Wydawnictwo Benedyktynów, 2018, 137 p. ISBN: 978-83-7354-875-6

Lenkų senosios raštijos tyrėjai parengė ir publikavo įdomų hagiografinį šaltinį – Stanislovo Kostkos gyvenimo poemą *Divi Stanislai Costuli Poloni vita*, sukurtą lietuvių mokslininkams kol kas mažai žinomo Grigaliaus Vigilancijaus Samboriečio, arba Gžegožo iš Samboro (Grzegorz Wigilancjusz z Sambora, Gregorius Vigilantius Samboritanus, apie 1523 – 1573). Pirmąsyk poema buvo išleista Krokuvoje 1570 m., vos porai metų praėjus po Kostkos mirties. Šis „gyvenimas“ priskirtinas prie ankstyvosios būsimojo jėzuitų šventojo, Lietuvos ir Lenkijos globėjo, hagiografinės medžiagos ir yra pirmasis jam skirtas poetinis kūrinys. Leidinyje originalus lotyniškas 664 eilučių eleginiu distichu parašyto poetinio Kostkos „gyvenimo“ tekstas skelbiamas kartu su paraleliniu Elwiros Buszewicz vertimu į lenkų kalbą, jos ir Wojciecho Ryczeko parengtais komentarais bei įvadinio straipsniu.

Įvadinio straipsnio pirmoje dalyje Buszewicz ir Ryczekas supažindina su turimais poemos autoriaus biografijos duomenimis, pristato ją kaip humanistinių idėjų skeidėją, gimusį Sambore (dab. Sambiras Vakarų Ukrainoje), studijavusį ir dėščiusį Vakarų Ukrainoje, kūrusį elegijas Ovidijaus stiliumi ir dedikavusį savo eiles draugams bei globėjams. Aptariamoms Kostkai skirtoms poemos aprašymo aplinkybėms, analizuojama įžanginė herbinė epigrama, dedikuota Lvovo vyskupui Stanislovui Slomovskiui (Stanisław Słomowski). Antroji įvado dalis skirta pačiai poemai, jos hagiografiniams ypatumams, pasakojamų epizodų sąsajoms su jėzuito Stanislovo Varševickio (Stanisław Warszewicki) rašytu proziniu Kostkos gyvenimu (*Vita Stanislai Kostka nobilissimi iuvenis qui in Societate Jesu ingressus brevi in aedem sancte migravit ad Dominum*) ir poemos žanro bei autoriaus kūrybinės vaizduotės nulemtais papildymais,

apimančiais Kostkos vidinius monologus bei kovos su savimi reprezentacijas. Didžiąją leidinio dalį sudaro publikuojama poema ir jos vertimas, aprūpinti ganėtinai informatyviais komentarais.

Leidiny s parengtas labai funkcionaliai, ir ši aplinkybė tik stiprina dėkin-gumą šaltinio rengėjams ir apipavidalintojams: nedidelę, santūraus dizaino knygutę popieriniais viršeliais lengva sklaidyti, patogų, kai lotyniškas ir len-kiškas tekstai sudėti šalia vienas kito ir čia pat išnašose pateikiami komentarai. Knygelė baigiama gana glausta, bet vertinga bibliografija (galėjusia būti gal kiek ir išsamesne) bei santrauka anglų kalba; galima pasigesti rodyklės, be kurios leidiny s atrodo šiek tiek funkcionalumo netekęs. Vis dėlto sprendimas leisti šį nedidelį, bet Lenkijos bei Lietuvos jėzuitų istorijai svarbų šaltinį tokiu minimalistiniu pavidalu atrodo tinkamas ir palengvina darbą būsimeis Kostkianos tyrėjams, ypač tiems, kurie narplios vėlesnių šv. Stanislovui Kostkai skirtų poetinių kūrinų (o jų Lietuvos jėzuitų provincijoje nemažai parašyta) sąsajas su ankstesniais šaltiniais.

ONA DILYTĖ-ČIURINSKIENĖ

Jakub Niedźwiedz, *Poeta i mapa. Jan Kochanowski a kartografia XVI wieku*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2019, 336 p. ISBN: 978-83-233-4640-1

Monografija skirta galimiems garsiausio XVI a. lenkų poeto Jano Kochanowskio (1530–1584) kūrybos ir kartografijos saitams išryškinti. Knyga yra neįprastos struktūros ir pavidalo. Ją atveria imaginacinis dviejų garsių lenkų Renesanso epochos atstovų – kanclerio Jano Zamoyskio (1542–1605) ir Plocko vyskupo Petro Dunino Wolskio (1531–1590) – pokalbis apie kartografijos reikšmę ir svarbą. Toliau yra įvadas, labiau primenąs tradicinę prartarmę. Į atskirą skyrelį išskirtos gausios padėkos, kurios paprastai jungiamos prie prartarmės. Pagrindinę knygos dalį sudaro 5 skyriai, kuriuose įvairiais aspektais analizuojami Kochanowskio poezijos ir kartografijos ryšiai. Ši dalis baigiama atskiru skyreliu, pavadintu „Pabaiga“, bet tai ne knygos pabaiga. Toliau yra „Epilogas“, kuriame pateikiamas išgalvotas minėto Wolskio laiškas Zamoyskiui dėl Stanislovo Pacholowieckio 1579 m. Polocko žygio metu iš Maskvos atimtų pilių vaizdų ir žemėlapių leidybos Italijoje reikalų. Ši originali

mokslinė-literatūrinė-filologinė klastotė, arba, kaip dabar sakytume, melagiena, be abejonės, sietina su autoriaus noru logiškai suskliausti išgalvotą įvadinį minėtų asmenų pokalbį.

Vien iš suminėtų dalykų matyti autoriaus noras, kad jo monografija būtų vertinama ne vien kaip sausas mokslinis opusas, bet taip pat literatūrinis ir net albumo-atlaso tipo darbas. Tokį jo siekį atskleidžia senosioms XVI–XVIII a. knygoms labai būdingas, bet dabar jau galbūt ir be reikalo primirštas teksto turinio raktažodžių iškėlimas į knygos paraštes (marginalijas) ir ypač gausi iliustracinė medžiaga, kurią sudaro daugiausia įvairių senųjų žemėlapių, planų ir panašių vaizdų sumažintos reprodukcijos. Tiesą sakant, mintyse išmetus iliustracinę medžiagą, knyga susitrauktų maždaug 40 procentų.

Monografijos pabaigoje yra net 8 maži skyreliai, kuriuose pateikiama panaudota literatūra, rodyklės, santrauka anglų kalba ir kt. Paminėtina, kad knyga turi dalykų rodyklę, kuri pavadinta sąvokų indeksu. Antra vertus, trijų nedidelių atskirų rodyklių tokiai palyginti nedidelei monografijai gal ir per daug: skaitytojui būtų buvę pravarčiau viską po akimis turėti vienoje vietoje, bet tai kiekvieno tyrėjo pasirinkimo laisvė. Vis dėlto vienas monografijos autoriaus ar knygos leidėjų pasirinktas kelias – bibliografijos ir kitas nuorodas nukelti į kiekvieno knygos skyrelio pabaigą, o ne – kaip įprasta – spausdinti jas iš karto po tekstu tame pačiame puslapyje – skaitytojui yra nepatogus ir varginantis. Čia praktiškumas ir patogumas akivaizdžiai paaukotas knygos vizualumui išsaugoti. Ką gi, kai kada tenka rinktis.

Knygos autorius seka nūnai madingomis teorijomis ir praktikomis sieti iš pirmo žvilgsnio sunkiai suderinamus skirtingų mokslų tyrimus, šiuo atveju filologiją ir senąją kartografiją. Kaip jam tai pavyko ir ar tokie bandymai ką nors duoda ir taip gerai išskendentam Kochanovskio poetiniam palikimui suprasti, gali pasakyti tik šio lenkų poeto kūrybos tyrėjai ir žinovai. Bet kokį naujų vėjų dvelktelejimą gaudantiems kolegoms toks kelias gali atrodyti labai patrauklus ir paveikus, o priekabesni laiko patikrintų filologijos metodų šalininkai gali prikibti, kad autoriui nepavyko atskleisti kažko naujo, jis tiesiog demonstruoja labai gerai išmanąs temos literatūrą ir mokąs ją taikyti savo tyrimuose, bet tai yra gilesnės analizės objektas. Šiaip ar taip, neabejotina, kad autoriui pavyko parašyti originalią visais požiūriais knygą. O visiems lenkų tyrėjams būdingas smulkmeniškasis temos literatūros referavimas daro ją labai naudingą ir LDK XVI a. literatūros problemų tyrėjams. Ką ir kalbėti apie iliustracinę me-

džiagą: jos gausa, reprodukcijų mastelis ir kokybė labai pasitarnaus visiems, kurie domisi ar domėsis sunkiai pasiekiamais vaizdų originalais.

DARIUS ANTANAVIČIUS

Małgorzata Ewa Kowalczyk, *Zagraniczne podróże Polek w epoce oświecenia*, Łomianki: Wydawnictwo LTW, 2019, 496 p. ISBN 978-83-7565-604-6

Solidžios apimties monografija tęsia ir papildo paskutiniu metu populiarus tyrimus apie pačių įvairiausių epochų moterų padėtį visuomenėje, jų veiklos sritis ir kultūrinius interesus. Šiuo atveju Vroclavo universiteto mokslininkė aptaria Lenkijos moterų keliones į užsienį Apšvietos epochoje, o per jas – ir gilesnius visuomenės ir kultūros pokyčius.

Knygą sudaro keturios pagrindinės dalys. Pirmoje išdėstytos keliavimo ar išvykų priežastys (*Motywacje wyjazdów*). Jų autorė surado ir aprašė devynias. Viena iš jų – gauti tik svetur prieinamą išsilavinimą privačiose mokyklose-pensionuose, kurie veikė prie katalikiškų vienuolynų. Įdomu, kad antroje XVIII a. pusėje atsirado ir visai nauja mada – povestutinės kelionės į užsienį. Kadangi tokias galėjo leisti tik ypač turtingi magnatai, jos dažnai tapdavo pirmu tam tikros giminės prisistatymu Europoje, daugiau ar mažiau sėkmingu debiutu prestižiniuose to meto didmiesčių salonuose. XIX a. pradžioje imta keliauti norint susipažinti, aplankyti, pamatyti, o kartais ir išvaikyti kasdienybės nuobodulį ieškant pramogų triukšmingose sostinėse ar lankant madingus kurortus. Prie kelionių priskiriami ir emigracijos dėl politinių ar religinių motyvų atvejai.

Antroje knygos dalyje išsamiai pristatoma keliautojų kasdienybė (*Codziennosc w drodze*): pasirengimas kelionei ir jos organizacija, to meto keliai ir transporto priemonės, gyvenamojo būsto paieškos ir gyvenimo sąlygos svetimame krašte, užsienio kalbos ir piniginiai klausimai, kelyje tykantys pavojai ir nelaimingi nuteikimai. Atskirame skyriuje aptariamos nėščiąjų ir moterų su vaikais kelionės.

Trečioji dalis skirta gyvenimo ritmo užsienyje aprašymui (*Pobyta za granicą*): kasdienybė ir šventės, socialinis gyvenimas, audiencijos, pažintys, apsilankymai renginiuose, pirkiniai ir užsakymai. Čia derėtų priminti, kad geografinė kelionių amplitudė buvo tikrai plati: Europos šalys (Vokietija, Austrija, Prancūzija, Italija, Šveicarija, Nyderlandai, Anglija, Ispanija, Rusija) ir Artimieji Rytai (Turkija).

Ketvirtoje dalyje apmąstoma ir analizuojama kultūrinė moterų keliavimo dimensija (*Kulturowy wymiar kobiecych podróży*). Ją sudaro keli skyriai. Pirmame aptariami moterų kelionių dienoraščiai ir aprašymai. Įdomu, kad iki XVIII a. vidurio lenkės retai kada rašė savo išvykų dienoraščius, o XVIII a. antroje pusėje užrašyti kelionių įspūdžius tapo tiesiog madinga. Todėl išliko daugybė to meto dienoraščių ir užrašų apie keliones. Kartais tai tiesiog perrašai iš kelionių vadovų ar banalūs gamtos aprašymai, bet pasitaiko ir įdomesnių asmeninių įžvalgų apie įvykius, meno objektus, kitų kraštų žmones, jų papročius ir maistą. Dienoraščiai daugiausia rašyti prancūziškai, nes tą kalbą diduomenės damos mokėjo geriau nei gimtąją lenkų. Situacija kiek pasikeitė po Respublikos padalijimų – kelionių įspūdžiai imti fiksuoti lenkiškai taip reiškiant patriotinius jausmus. Kituose šios dalies skyriuose kalbama apie kolekcionavimo aistrą: garsiausiose dirbtuvėse keliautojos užsakydavo savo ir šeimos narių portretus, pirkė dailės ir meno kūrinius, rinko knygas šeimos bibliotekoms, domėjosi opera ir teatru, dažnai ir pačios mokėsi dainuoti ar groti pas garsius to meto muzikus. Atskirame skyriuje kalbama apie grožią ir mados industriją. Visa kelionių metu įgyta patirtis, pamatytos naujovės ir materialinės gėrybės grįždavo į Lenkiją ir praturtindavo jos kultūrą.

Knyga baigiama nurodant atlikto tyrimo sunkumus – šaltinių, ypač rankraščių, gausą. Teigiama, jog dauguma XVIII a. tiriančių mokslininkų naudojami tais pačiais spausdintais dienoraščiais ar užrašais, nors daugybė jų dar nepaliesi guli archyvuose ir bibliotekose. Monografijos autorė šią spragą pildo, tačiau darbo lieka ir ateities kartoms.

ŽIVILĖ NEDZINSKAITĖ